

סימן ג' תרי כמאה (ה ע"ב)

א. כח ההוכחה של עדים

המשנה בפרק ראשון של מסכת מכות (ה ע"א) דורשת בעניין עדים זוממים:

על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת (דברים יז, ו) – אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט הכתוב בשלשה אלא להקיש שלשה לשנים מה שלשה מזימין את השנים אף השנים יזומו את השלשה ומנין אפילו מאה תלמוד לומר עדים.

מבואר במשנה, שאף מאה עדים דינם כשני עדים לעניין עדים זוממים. המושג "תרי כמאה" מוזכר פעמים רבות בגמרא. למעשה, ניתן לפרש את ביטוי זה בשני אופנים.

תחילה נקדים את דברי התוס' בבבא בתרא. הגמ' אומרת (ב"ב לא ע"ב), שכאשר יש שני כתות עדים שסותרות אחת את השנייה (תרי ותרי), לא מאמינים לאף אחת מהן. ושואלים שם התוס' (שם, ד"ה "זו באה"): מדוע לא מאמינים בתרי ותרי לכת השנייה, הרי לכת השנייה יש מיגו – אם הם היו משקרים, יכלו להעיד שהראשונים גזלנים (והעדים הראשונים אינם יכולים להעיד על עצמם שהם כשרים)!! ומתרצים התוס': "מיגו במקום עדים לא אמרינן" – כלומר, מיגו פועלת כהוכחה, ולגבי הוכחות – עדים עדיפים ממיגו.

ומוסיפים התוס':

דמיגו לא יוכל לסייעם יותר משני עדים ואפי' היו עמהן ק' עדים אין נאמנין, דתרי כמאה...

כלומר, אע"פ שיש כאן גם מיגו וגם עדים מול שני עדים, אין זה משנה כלום, משום ש"תרי כמאה", כלומר: שני עדים הם ההוכחה המירבית, ואין שום הוכחה שתוכל לגבור עליהם.

עד כאן תירוצם הראשון של התוס'. ומוסיפים שם התוס' תירוץ שני:

ועוד אומר ר"י, דלא שייך מיגו, דאין דעת שניהם שוה ומה שירצה זה לטעון לא יטעון זה.

כלומר, לא ניתן לומר שהיה בכוחם לטעון טענה אחרת, משום שכל אחד מהם חושב באופן עצמאי ושונה.

עכ"פ, מבואר, שלפי התירוץ השני מועיל מיגו במקום עדים, רק שכאן יש חסרון במיגו. אע"פ שבשני כתי עדים מול כת אחת אומרים "תרי כמאה", הוכחה ועדים עדיפים מעדים לחוד.

מהו שורש הוויכוח?

ניתן לומר, שהוויכוח ביניהם תלוי בלשונות השונות שמובאות בגמרא. הגמ' בשבועות (מב ע"א) אומרת כך:

אבל לענין עדות – מאה כתרי ותרי כמאה.

למה הגמרא כופלת את הביטוי? ניתן לבאר, שיש הבדל בין הביטוי "תרי כמאה" ל"מאה כתרי".

פירוש הביטוי "תרי כמאה" הוא, שהתורה נתנה לעדים את הכח ההוכחה המירבי. לפ"ז ברור, שמיגו לא מעלה ולא מוריד כנגד עדים.

אך לעומת זאת, פירוש הביטוי "מאה כתרי" הוא שונה. הכוונה היא, שהתורה לא נתנה עדיפות למאה עדים יותר משניים.

הרמב"ם אומר, שכל עניין העדים הוא גזירת הכתוב. התורה קבעה, שלשני עדים ישנה נאמנות, אך אין זה אומר בהכרח שהם צודקים. אמנם, התורה חידשה דין זה, משום שלולי זה לא שבקת חיי לכל בריה, ולא מצאנו ידינו ורגלינו בכל הדינים שדורשים הוכחה ברורה.

אם כן, לא ניתן לומר מסברא, שבמאה עדים יהיה יותר כח מאשר בשניים, משום שכל הנאמנות של העדים נובעת אך ורק מגזיה"כ, והתורה חידשה כח זה רק לעניין שני עדים. לפי הסבר זה, אין הכרח שמיגו (יחד עם עדים) לא יועיל כנגד עדים, כי ניתן לומר שהתורה נתנה לעדים כח הוכחה מוגבל.

צריך לדעת, ששאלה זו, האם עדים הם כח ההוכחה המירבי, נוגעת גם לדינים אחרים: לדוגמא, ראובן שתבע משמעון כסף ומביא שטר חוב – שמעון אינו יכול לטעון שפרע, משום שאם פרע, היה צריך לקחת את השטר מידיו של ראובן. אבל כאשר לשמעון יש עדים שהוא פרע, ודאי יועילו העדים מול השטר. אך מה יהיה הדין כאשר אף לראובן יש עדים ששמעון לא פרע? כאן יש לנו עדים ושטר כנגד עדים, ולכאורה הדבר תלוי באותו ספק שהעלו התוספות.

ב. חזקה – הנהגה או בירור?

לגבי תרי ותרי מבואר בגמ' (יבמות לא ע"א), שלא הולכים אחר חזקה, ונחלקו שם בגמ' האם תרי ותרי זהו ספיקא דרבנן או ספיקא דאורייתא. מ"ד אחד סובר "תרי ותרי – ספיקא דאורייתא". כלומר, מדין תורה לא מתחשבים בחזקה קמייתא, במקום שיש תרי ותרי, ונשאר הספק שקול. ואידך סובר "תרי ותרי – ספיקא דרבנן". דהיינו: אמנם מדאורייתא אזלינן בתר חזקה, אולם מדרבנן המצב מוגדר כספק, ואין הולכים בתר חזקה.

הגאון **רבי עקיבא איגר** (דרוש וחיידוש כתובות כ ע"א) מבאר את המחלוקת האם תרי ותרי הוא ספיקא דאורייתא או דרבנן: למ"ד דתרי ותרי הוי ספיקא דאורייתא – חזקה היא בגדר בירור, דהיינו שהיא פועלת כהוכחה. ממילא, אין היא מועילה נגד שני עדים שהרי שני עדים הם ההוכחה המרבית. אך למ"ד דתרי ותרי הוי ספיקא דרבנן – חזקה היא הנהגה (דרך התמודדות הלכתית עם מצב שאינו ברור), ולכן אינה שייכת לאותו מישור של שני עדים, ומהתורה הוה אמינא שנלך אחריה.

ליסוד זה, שחזקה פועלת בתורת הנהגה ולא כבירור, ניתן לתת חיזוק ממה שמבואר בגמ' במסכת חולין (י ע"ב):

מנא הא מלתא דאמור רבנן אוקי מילתא אחזקיה? אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, אמר קרא: "ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית והסגיר את הבית שבעת ימים" (ויקרא יד, לח), דלמא אדנפיק ואתא בצר ליה שיעורא! אלא לאו משום דאמרינן אוקי אחזקיה.

הגמ' מבארת, שהדין שהולכים אחר חזקה נלמד מדין נגעי בתים. כתוב בתורה, שאדם אשר ראה נגע צרעת בבית – בא לכהן ואומר לו "כנגע נראה לי בבית", והכהן בא ובודק; אם רואה שזהו נגע – הוא מסגיר את הבית במשך שבעת ימים, ושוב בודק את הבית.

טומאת נגעים שונה בתכלית משאר טומאות. לעומת שאר הטומאות, שנקבעות ע"פ המציאות, הנגעים מטמאים אך ורק ע"י קביעת הכהן. כל זמן שהכהן לא טימא – הבית טהור. אחת ההוכחות הפשוטות לכך היא ממה שאומרת התורה (ויקרא יד, לד): "וְצִנֹּה הַכֹּהֵן וּפָנּוּ אֶת הַבַּיִת בְּטָרָם יְבֹא הַכֹּהֵן לְרְאוֹת אֶת הַנֶּגַע וְלֹא יִטְמָא כָּל אֲשֶׁר בְּבַיִת וְאַחַר כֵּן יְבֹא הַכֹּהֵן לְרְאוֹת אֶת הַבַּיִת". ודאי, שאם הנגע היה מטמא מכורח המציאות, כמו נבילה – לא היה שום מועיל פינוי החפצים מהבית. אלא ע"כ, שכל עוד לא פסק הכהן על הבית שם טומאה, הבית טהור.

מלשון התורה משמע, שיש צורך שהכהן יפסוק על הבית שם טומאה (הסגרה), דווקא לאחר שיצא מהבית, אע"פ שייטכן שקודם שיצא הכהן מהפתח נעלם הנגע. מכאן מוכח, אומרת הגמ', שהולכים אחר חזקה, דהיינו שמחזיקים אנו שהמצב לא השתנה מאז שהכהן ראה את הנגע, ומשום כך יכול הכהן לפסוק טומאה.

בהמשך הסוגיא בחולין (יא ע"א) דנה הגמ', מהו המקור שהולכים אחר ברוב מהתורה. הגמ' אומרת, שרובא דאיתא קמן נלמד מהפסוק "אחרי רבים להטות" (שמות כג, ב), אך מסתפקת הגמ' מניין שהולכים אחר רובא דליתא קמן, ומביאה ראיה מפרה אדומה, ששוחטים ושורפים אותה, וסומכים על כך שהיא אינה טריפה, על-פי הרוב.

ומקשים שם התוס' (ד"ה "אתיא"): הרי הגמ' כבר הוכיחה לעיל שהולכים אחר חזקה, ומה הראיה מפרה, הלא יש דין שפרה חייבת להיות בת שנתיים, וקיי"ל שטריפה אינה חיה יותר משנים עשר חודש, וא"כ ברור שהפרה לא הייתה טריפה לכל הפחות בשנתה הראשונה, וממילא ניתן לומר, שהטעם שלא חוששים שהפרה כעת היא טריפה הוא משום חזקה דמעיקרא, ולא משום רוב!?

וכדי ליישב את קושייתם מחדשים התוס': "יש לומר, דכל חזקה שלא נתבררה ולא נודעה אפילו שעה אחת – לא אזלינן בתרה". היינו, שרק כאשר המצב התברר כבר קודם לכן ניתן ללכת אחר החזקה, אך במקרה שלנו, רק כעת ידוע שהפרה לא הייתה טריפה בשעת הלידה, ובשעת הלידה עצמה זה לא היה מבורר, ולכן לא ניתן ללכת בתר החזקה.

מהו ההיגיון בכלל זה שקבעו התוס'?

נראה לבאר על פי דברינו לעיל, שמכיוון שחזקה היא בסך-הכל הנהגה למעשה – צריך שבפועל האדם נהג בבהמה קודם לכן כבהמת שאיננה טריפה. אבל אם בעבר לא היה ידוע שהבהמה כשרה, וממילא האדם לא יכול היה להתנהג אליה כבהמה כשרה – לא שייך ללכת אחר החזקה. אך אם חזקה הייתה בירור – לא היה הדין תלוי אם בפועל הנהיגו כך בעבר או לא.

ג. נמצא אחד קרוב או פסול

בהמשך המשנה שהזכרנו לעיל (ה ע"ב), מובאת מחלוקת בדיון "נמצא אחד מהם קרוב או פסול":

ומה שנים, נמצא אחד מהן קרוב או פסול – עדותן בטלה, אף שלשה, נמצא אחד מהן קרוב או פסול – עדותן בטלה; מניין אפילו מאה? ת"ל: "עדים".

אמר רבי יוסי: במה דברים אמורים – בדיני נפשות, אבל בדיני ממונות –

תתקיים העדות בשאר; רבי אומר: אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות.

מהו החילוק בין דיני נפשות לדיני ממונות? רש"י מבאר, שהיות וכתוב בדיני נפשות "והצילו העדה" (במדבר לה, כה) – מהדרינן אזכותא. אך תוס' מפרשים באופן אחר, וז"ל:

לכך פירש ר"י, דבדיני נפשות שייך שפיר למילף משנים דעדותן בטלה, משום דמה שנים כי נמצא אחד מהן קרוב או פסול עדותן בטלה לגמרי, ומעתה אינה מועלת לכלום – הלכך בשלשה נמי כולם בטלים לגמרי, אבל בדיני ממונות, דבשנים נמי כי נמצא אחד מהן קרוב או פסול – השני אינו בטל לגמרי, דחייב לו שבועה – לכך שלשה נמי נמצא אחד מהן קרוב או פסול תתקיים העדות בשאר עדים.

היינו, שהדרשה שנאמרה לגבי דיני נפשות איננה שייכת לגבי דיני ממונות, שהרי בדיני ממונות לא ניתן לומר בפשטות ש"בשניים נמצא אחד מהם קרוב או פסול פוסל את כולן" שהרי בממון עד אחד מחייב שבועה.

רע"א בחדושו למסכת מכות דן בדברי התוס'. הוא מבאר, שהתוס' פירשו את שיטתו של רבי יוסי, המחלק בין דיני נפשות לממונות, אבל לשיטת רבי, בר-פלוגתיה, נראה לומר שבשני עדים שנמצא אחד מהם קרוב או פסול – אף העד השני, הכשר, נפסל לשבועה, שהרי לשיטת רבי דיני ממונות ודיני נפשות שווים אחד למשנהו בעניין "נמצא אחד מהם קרוב או פסול".

עפ"ז, ביקש רע"א ליישב רמב"ם קשה.

בכל עדויות שעד אחד נאמן בהם, לא נאמרו כל הדינים המיוחדים לגבי שני עדים. בענייני איסורין למשל, עד אחד אינו צריך דרישה וחקירה, בעד אחד קרוב כשר וכו'.

אך חידש הרמב"ם (פ"ה מהל' עדות ה"ג), דבר שאינו נמצא בש"ס, שלגבי עד אחד שמחייב שבועה, צריך דווקא עד כשר, וז"ל:

וכל מקום שעד אחד מועיל אשה ופסול כמו כן מעידים, חוץ מעד אחד של שבועה שאין מחייבין שבועה אלא בעדות כשר הראוי להצטרף עם אחר ויתחייב זה הנשבע ממון על פיו.

וקשה טובא, מניין לרמב"ם דין זה?

מפרשים רבים ניסו למצוא מקור לדבריו.

אומר רע"א, שלפי דברי התוס' הנ"ל, ניתן לומר שהרמב"ם למד את דינו מסוגייתנו. שהרי לשיטת רבי, כפי שאמרנו לעיל, כאשר בשני עדי ממונות נמצא אחד קרוב או פסול – הוא פוסל אף את העד השני לשבועה. אם הדין היה שאף קרוב או פסול יכולים לחייב שבועה, אז כיצד יתכן שהעד הקא"פ, שהוא בעצמו כשר לשבועה, יפסול את העד הכשר? אלא מוכח להדיא שבאמת בשבועה צריך דווקא עד כשר, ומטעם זה פוסל הקרוב או פסול את השני.

לעילוי נשמות

תלמידנו ובוגרינו שמסרו נפשם על קידוש ה' במערכות ישראל

חובב מנחם לנדוי הי"ד	גבריאל אוחנה הי"ד
מיכאל יצחק מליק הי"ד	אורי אונריין הי"ד
יהודה מלק הי"ד	שמואל אורלן הי"ד
שמואל אהרן מרמלשטיין הי"ד	דב אטינגר הי"ד
צבי נוסבוים הי"ד	יעקב אילוז הי"ד
יחיאל זלוטשבסקי (פז) הי"ד	דב אינדיג הי"ד
שמואל דוד פארלי הי"ד	שמעון אלוש הי"ד
אברהם פלדמן הי"ד	אהד בכרך הי"ד
שלום דניאל פריי הי"ד	אהרן בן יעקב הי"ד
יהודה פרל הי"ד	אביעזר הלוי-לויין הי"ד
גבריאל קראוס הי"ד	הרב בנימין הרלינג הי"ד
אהרן יצחק רוז הי"ד	שמואל חג'בי הי"ד
זאב רויטמן הי"ד	אברהם דוד כץ הי"ד
שרגא שמידלר הי"ד	דוד לנדאו הי"ד

לעילוי נשמת מורנו ורבנו

מרן ראש הישיבה

הרב חיים יעקב

ב"ר ישראל אלעזר

גולדוויכט זצ"ל

מקום עולה של תורה בישיבת כרם ביבנה

נלב"ע ז' אדר א' ה'תשנ"ה